

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 23 (2023), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2023

Izdajatelja / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCA KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>
ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/
ZRI DR. FRANCA KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,
dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,
dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjavec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),
dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš
Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147
Itagraf d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in
'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno
bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and
international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.
Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

Studia
Historica
Slovenica

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

ALEŠ MAVER: Srebrni jubilej Zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča v Mariboru.....	587
--	-----

V spomin / In Memoriam

ALEŠ MAVER: Poslovil se je izr. prof. dr. Janez Marolt.....	595
ANDREJ HOZJAN: Zaslužni profesor Univerze v Mariboru dr. Jože Koropec (1923–2004): ob stoletnici rojstva	599

Članki in razprave / Papers and Essays

TONE RAVNIKAR: Maribor v 13. stoletju. 3. del: mesto in njegovi meščani	611
<i>Maribor in the 13th Century. Part 3: The City and Its Citizens</i>	
BOŠTJAN UDOVIČ, TANJA ŽIGON and PETRA KRAMBERGER: Diplomatic Ceremonial Events at the 1821 Congress of Ljubljana	639
<i>Diplomatski ceremonialni dogodki na Ljubljanskem kongresu leta 1821</i>	
SINDI ČASAR: Vzgojiteljice v prvih prekmurskih vrtcih (1886–1920)	669
<i>Female Kindergarten Teachers in the First Kindergartens in Prekmurje (1886–1920)</i>	

S *Studia* **H** *Historica* **S** *Slovenica*

GORAZD BAJC, ANE MARIE HERCEG in KAJA MUJDRICA: Bazovica , glasilo Jugoslovanskega odbora iz Italije, in njen odnos do jugoslovanske kraljevine, 1941–1944.....	703
<i>Bazovica, the Newspaper of the Committee of the Yugoslavs of Italy, and Its Attitude Towards the Kingdom of Yugoslavia, 1941–1944</i>	
RENATO PODBERSIČ: Četniki na Primorskem. Poskus ustanovitve četniške enote v Panovcu pri Gorici leta 1944.....	739
<i>Chetniks in Primorska Region. Attempt to Establish a Chetnik Unit in Panovec Near Gorica in 1944</i>	
ANA ŠELA: Alternativna gibanja pod nadzorom Službe državne varnosti: mariborska kulturna scena v osemdesetih letih.....	771
<i>Culture in Maribor in the 1980s: Alternative and the State Security Service (SDV)</i>	
ANDREJ NATERER, DAVID HAZEMALI in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: Mladi NEET v Sloveniji: analiza učinkov izbranih intervencijskih odgovorov projekta "PreseNEETi se" na potrebe in značilnosti mladih NEET v severovzhodni Sloveniji.....	805
<i>Young NEETs in Slovenia: Analysis of the Effects of Selected Intervention Responses of the Project "PreseNEETi se" on the Needs and Characteristics of Young NEETs in Northeastern Slovenia</i>	
Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	843
Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	847
Studia Historica Slovenica / <i>letnik / year 23 (2023)</i>	857

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
Historica
Slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2023-16

Maribor v 13. stoletju ***3. del: mesto in njegovi meščani***

Tone Ravnikar

Dr., docent
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI–Maribor, Slovenija
e-pošta: anton.ravnikar@um.si

Izvleček:

Avtor se v tretjem delu razprave o zgodovini mesta Maribor v prvem stoletju obstoja osredotoča na meščane. V prvem delu se posveti pojavljanju meščanov v listinskem gradivu nato pa se osredotoči na nastanek in delovanje upravnih službi v mestu ter v zvezi s tem na pojavljanje elitnega dela meščanstva. V zadnjem delu razprave pa obravnava še obrtnike in trgovce, ki jih je mogoče prepoznati iz ohranjenega gradiva.

Ključne besede:

srednji vek, 13. stoletje, Maribor, mesto, meščani, uprava

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 23 (2023), št. 3, str. 611–638, 108 cit., 3 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod¹

V zadnjem (tretjem), delu razprave o zgodovini mesta Maribor v 13. stoletju se bomo, kot je bilo zastavljeno že v prvem delu,² posvetili samim mariborskim meščanom. Poseben poudarek bo namenjen razvoju in rasti upravne in samoupravne strukture oz. institucij v mestu. Poiskali in poskusili pa bomo natančneje opredeliti tudi ostale meščane, ki se, tako ali drugače, v virih pojavijo. Preden pa se podamo na pot raziskovanja naj poudarim, da se pri teh vprašanjih srečujem s težavo, ki pri obravnavi plemstva in cerkvenih institucij v kraju ni bila v takšni meri prisotna; namreč z relativnim pomanjkanjem virov. Listinskega gradiva, kjer se omenjajo (sploh v aktivni vlogi) mariborski meščani je manj, kot bi si ga želeli, ostale vrste pisnih dokumentov pa, z izjemo deželnoknežjih urbarjev, kjer najdemo posamezne podatke tudi o mestu oz. meščanih, ni. Bi pa bilo seveda pretiravanje, če bi trdili, da ni ohranjenega nič oz. premalo gradiva, da bi se dalo vendarle oblikovati zaključke. Pričakovano število ohranjenega arhivskega gradiva narašča s časovno lestvico po kateri se sprehajamo in za zadnjo četrtino 13. stoletja lahko že ugotovimo, da je ohranjenih listin že kar spodobno število. Še vedno pa ostaja dejstvo, da imamo zelo malo podatkov o samih meščanih in njihovi primarni dejavnosti (se pravi ali so obrtniki in katere vrste obrtniki oz. ali so trgovci), vedno boljše pa smo obveščeni o strukturi mestne (samo)uprave ter o posameznih, očitno izstopajočih/elitnih, meščanskih družinah. Pa gremo po vrsti.

Omembe meščanov Maribora v listinah

Kot je bilo nakazano že v prvem in drugem delu razprave, je urbano naselje, ki je prevzelo grajsko ime Maribor, rezultat aktivnosti ali vsaj pobude s strani zadnjega traungavskega mejnega grofa oz. prvega štajerskega vojvode, Otokarja IV. (I.). Grajsko ime, ki so ga za svojega prevzeli mariborski meščani, jasno kaže na vrstni red nastajanja: najprej grad in nato pod njim (oz. nekoliko vstran) še urbani kraj. Takoj poudarimo, da je obstoj nekega predhodnega naselja na tleh današnjega

¹ Razprava je nastala v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*, ki jo financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Glej: Tone Ravnikar, "Maribor v 13. stoletju. 1. del: plemstvo v Mariboru in njegovi okolici na prelomu 12. v 13. stoletje", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 41–66 (dalje: Ravnikar, "Maribor v 13. stoletju. 1. del: plemstvo v Mariboru in njegovi okolici na prelomu 12. v 13. stoletje").

Pečat zadnjega traungavskega mejnega grofa oz. prvega štajerskega vojvode, Otokarja IV. (I.). (Wikimedia Commons)

mesta seveda nedvomen, kar dokazujejo tudi arheološka raziskovanja³, vendar o tem kraju ne vemo niti njegovega imena (to zagotovo ni bilo ime Marchpurg/Maribor), kaj šele kaj več o tipu, strukturi ipd. Urbani kraj se je, kot kaže, začel razvijati sistematično in organizirano v 80-tih letih 12. stoletja. V primeru Maribora imamo najverjetneje opravka s sistematično izgradnjo urbanega tržnega prostora. Le-to je ob starem vaškem naselju sprožil deželni gospod s ciljem gospodarsko utrditi pomemben položaj, ki ga ima ta prostor na poti iz "starih" štajerskih prostorov v na novo (po letu 1147) pridobljenem ozemlju južno od Drave. O sistematičnosti izgradnje urbanega prostora govori tudi relativno pravilen tloris srednjeveškega mesta in tudi zelo hiter razvoj, ki ga lahko spremljamo od prvih omemb konec 12. stoletja do že povsem razvite upravne in gospodarske strukture sredi 13. stoletja.⁴

³ Branko Vnuk, "Das ehemalige Minoritenkloster in Maribor. Neue Erkenntnisse zur Mittelalterlichen Baugeschichte des Klosters und der Kirche", v: *Bauforschung und Denkmalpflege. Festschrift für Mario Schwarz*, ur. Günther Buchinger in Friedmund Hueber (Wien, 2015), str. 199.

⁴ Glej: Ravnikar, "Maribor v 13. stoletju. 1. del: plemstvo v Mariboru in njegovi okolici na prelomu 12. v 13. stoletje"; in Tone Ravnikar, "Maribor v 13. stoletju. 2. del: cerkvene institucije v mestu in okoli njega", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 1 (2021), str. 41–72 (dalje: Ravnikar, "Maribor v 13. stoletju, 2. del: cerkvene institucije v mestu in njegovi okolici").

O nastanku tržnega kraja v tem obdobju priča tudi prva v virih izpričana omemba mariborskega prebivalca, Ditrika, ki se pojavi med pričami v listini spisani okoli leta 1190 in izdani v Mariboru, v kateri je štajerski vojvoda Otokar IV. (I.) listinil v korist admontskega samostana.⁵ Ditrik je v tej listini označen kot prebivalec gornjega trga (*de oppido superiori*), kar postavlja jasno distinkcijo med (novim) trgom, ki se je razvil na zgornji rečni terasi, ter starejšega naselja, ki je zraslo bližje vodi, na prvi rečni terasi na današnjem Vojašniškem trgu. Toda listino je potrebno pogledati natančneje; bolje rečeno, seznam prič je potrebno preveriti še enkrat. V listini se namreč za vrsto plemiških prič, ki vse pripadajo plemiškim družinam iz Maribora in okolice in se končuje z očetom in sinom Engelbertom in Otom Jareninskima, najprej omenja neki tkalec Rudolf, ki gotovo ni bil plemiškega rodu, za njim pa še oče in sin Engelbert in Harvik (oče opravlja nalogo upravitelja, ni pa jasno kaj ter za koga upravlja) ter še osem posameznikov, ki so vsi, z izjemo nekega Jakoba Prugina, označeni le z osebnim imenom pred omenjenim Ditrikom. Za Ditrikom je med pričami naštetih še trinajst posameznikov, prav tako brez natančnejše opredelitve. Se pravi, da imamo v seznamu opravka s kar petindvajsetimi neplemenitimi posamezniki, ki so nastopali v omenjenem pravnem dejanju kot priče. Glede na to, da je prvi med njimi označen kot tkalec, pa je povsem realna predpostavka, da imamo opravka z meščani (zelo malo verjetno je, da bi bili plemiči v seznamu prič naštetih za tkalcem) in da je pred nami prvi seznam imen mariborskih meščanov. Ker gre, če je naša interpretacija pravilna, za zelo pomemben dokument, naj na tem mestu te domnevne prve mariborske meščane naštejemo:

Rudolfus textor, Engilbertus dispensator et filius eius Herwich, Reinbardus, Otto, Reimbertus et Helmwich frater eius, Rudigerus, Gerhardus, Liutfridus, Jacobus Prugin, Dietricus de oppido superiori, Engilbertus, Reimbot, Gebhart, Petrus, Arnoldus et frater eius Rudolfus, Pero et filius eius Arnoldus, Liutoldus et frater eius Richerus, Meinoldus, Leo, Perbtoldus.

Opravka imamo ne le s prvim relativno popolnim seznamom meščanov, temveč lahko iz tega seznama potegnemo domnevo o najmanjšem možnem številu meščanskih hiš v Mariboru že kmalu po nastanku kraja.

Nadaljujmo s pregledom pojavljanja meščanov v listinah. Naslednja pomembna listina je nato iz začetka 13. stoletja. V listini, ki je prav tako ohlapno datirana, tokrat med 1202 in 1220, se plemič Verner iz Melja odreče določenim pravicam do posesti v korist šentpavelskega samostana. Listina je bila naj-

⁵ *Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 1. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1975) (dalje: GZM I), št. 27, okoli 1190, Maribor.

verjetneje spisana v Mariboru in med pričami se ponovno pojavijo mariborski meščani.⁶ Kot prvega moramo prepoznati Volfharta, ki je v seznamu nedvomno označen kot meščan (*civis*), njemu pa sledijo Markvart desetninar (*decimator*) ter njegov neimenovani sin, Gotšalk kožar (*pellifex*), Siboto iz Kamnice in njegov brat Andrej, Ulrik, ki je označen kot uradnik (*preco*) in neki Mazelin. Četudi se imena v seznamu iz konca 12. stoletja in tem razlikujeta, ni dvoma, da imamo v obeh primerih opravka z meščani. Vsaj pri enem je mogoče najti tudi oznako obrti, ki jo je opravljal. Kožarja z imenom Gotšalk najdemo tudi v listini, nastali med letoma 1220 in 1224, v kateri avstrijski in štajerski vojvoda Leopold VI. Babenberški potrjuje, da je vetrinjski opat Konrad kupil od mariborskega meščana in kožarja Gotšalka hišo s pripadajočimi pertinencaami v Mariboru in zanjo plačal 10 mark.⁷ V tej hiši upravičeno domnevamo začetke še danes ohranjenega vetrinjskega dvorca. V Markvardu desetninarju (se pravi uradniku, ki je skrbel za pravilno pobiranje desetine) pa morda lahko vidimo isto osebo, kot jo leta 1207 najdemo v listini, ki jo je izdal zgoraj omenjeni vojvoda Leopold v korist žičkega samostana in kjer se med pričami, poleg Vernerja iz Maribora, našteva tudi Markvard "*de Boseth*", *prepositus* v Mariboru.⁸ Govorimo o času, v katerem je kraj (najkasneje) tudi formalno dosegel status trga, kar dokazuje listina iz 9. septembra leta 1209, ko se v listini o ponovni ustanovitvi kartuzije v Jurkloštru, ki jo je izdal isti vojvoda Leopold v Mariboru, leta označuje kot "naš trg" (*foro nostro*).⁹ Pomen Maribora je do tega časa že presegel pomen zgolj običajnega trga, saj ga vojvoda drugače ne bi izbral za mesto izdaje tako pomembne listine. Listine v nadaljevanju res govorijo o tem, da je Maribor postal kraj, kjer se je občasno sestajal deželni zbor in zasedalo deželno sodišče kar pomeni, da je za Gradcem prevzel položaj drugega glavnega mesta dežele. Vojvoda Leopold se je v Mariboru leta 1224¹⁰ in tudi leta 1227¹¹ tudi dalj časa zadrževal, kar še dodatno izpostavlja pomembno vlogo Maribora v tem zgodnjem obdobju obstoja kraja.

Če nadaljujemo pregled pojavljanja meščanov Maribora v listinskem gradivu, moramo kot naslednjo pomembno listino izpostaviti listino iz leta 1243, v kateri sta Friderik, imenovan *Monachus*, in njegova žena Adelajda podelila

⁶ GZM I, št. 43, 1202–1220.

⁷ GZM I, št. 55, 1220–1224, avgust.

⁸ GZM I, št. 46, 1207.

⁹ GZM I, št. 47, 1209, 9. september, Maribor.

¹⁰ GZM I, št. 56, 1224, 31. januar, Maribor; GZM I, št. 57, 8. februar, Maribor.

¹¹ *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 5. knjiga (1201–1246)*, ur. Franc Kos in Milko Kos (Ljubljana, 1928) (dalje: GZS V), št. 462, str. 230–232; GZM I, št. 61, 7. november, Maribor; GZM I, št. 62. Prim.: Tone Ravnikar, "Judje v manjših štajerskih mestih v srednjem veku", *Edinost in dialog* 76, št. 1 (2021), str. 219–241. V Mariboru pa se zadržuje tudi Leopoldov naslednik, vojvoda Friderik II., ki ga najdemo v mestu vsaj še v avgustu leta 1240 (GZM I, št. 67; GZM I, št. 68).

Pečat avstrijskega in štajerskega vojvode Leopolda VI. Babenberškega (Wikimedia Commons)

žičkemu samostanu dva vinograda v mestu oz. v mestni okolici.¹² Medtem ko za oba donatorja ni povsem jasno, ali pripadata meščanom ali sta predstavnika nižjega plemstva, pa drugače velja za ostale, ki se v listini pojavljajo. Med pričami najdemo našete že omenjenega Markvarda desetninarja, takoj za njim je omenjen David, ki je označen kot *cives* (meščan), nato pa so imenovani še sodnik Ulrik, Henrik, Ditrik, Volfhard, Oton ključar (ključavničar?), Bernard, Ortlin in zdravnik (*cirurgus*) Volfram. Listina je bila izstavljena v Mariboru, vendar ni povsem jasno, kakšen sodnik je zgoraj omenjeni Ulrik: ali gre za deželjskega sodnika ali pa je morda to prvi omenjeni mestni sodnik? Izpostavimo naj dejstvo, da je bila listina izstavljena pred sodnim zborom v Mariboru (*in tribunali Marbpurgensi*), kar je navedlo Norberta Weissa, da je v temeljni monografiji na temo spodnještajerskih mest postavil domnevo, da lahko že gre za mestnega sodnika in mestno sodišče, saj je v deželnoknežjem urbarju, nastalem med letoma 1265 in 1267, že mogoče najti razlikovanje med "*iudicium oppida*" in

¹² GZM I, št. 69, 1243, Maribor.

"*iudicium provincialis*".¹³ Enako kot za omenjenega sodnika Ulrika velja tudi za Eberharda, ki ga omenjeni urbar navaja kot "*Eberhardus iudex*", in ki deželnemu gospodu daje 5 urn gorskoprnega vina.¹⁴ K vprašanju, vezanim na upravne in sodne organe, se bomo v nadaljevanju še vrnili, zato se sedaj zadovoljimo le s tem opozorilom.

Nadaljujmo torej s pregledom pojavljanja mariborskih meščanov v listinskem gradivu 13. stoletja. Sredi leta 1250 se v listini ponovno pojavi Markvard, ki je tokrat označen kot uradnik.¹⁵ V tej listini, vezani na posesti sekavske škofije, se Markvard znajde kot priča skupaj s samimi plemiči. Ta podatek podčrtuje visok položaj, ki ga je ta Mariborčan imel v takratni družbi. Istega leta se mu pridruži še ena pomembna osebnost mariborskega meščanstva 13. stoletja, to je mož z imenom Eberhard.¹⁶ V seznamu prič sta našeta takoj za mariborski plemičema Gotfridom in Hartnidom ter pred lučanskim župnikom Germanom in nekaterimi vitezi. Omenjeni Eberhard se v drugi polovici 13. stoletja vzpne po družbeni lestvici, saj poseduje tudi deželne fevde. Ostaja pa odprto vprašanje, ali ga je mogoče enačiti z *iudexom* iz deželnoknežjega urbarja, ki smo ga zgoraj omenili. Kaže, da je Eberhard zelo dobro izkoristil nemirni čas na Štajerskem po smrti zadnjega babenberškega vojvode Friderika II. leta 1246 in se vsaj v začetku postavil na stran madžarskega kralja Bele oz. na stran madžarske oblasti na Štajerskem. Sredi leta 1259 je s strani štajerskega vojvode, kralja Štefana V. (sin Bele IV.) za usluge, ki jih storil njemu in njegovemu očetu prejel deset kmetij v Slovenskih Goricah, štiri in pol kmetije v Hočah in 2 kmetiji v Vodulah.¹⁷ Kralj in vojvoda Štefan v listini Eberharda imenuje celo naš zvesti meščan Maribora (*Eberhardi fidelis civis nostri de Marpurgo*), kar je zelo nenavadna in za meščana zelo visoka oznaka. Ta podelitev Eberhardu se je zgodila tik pred kolapsom madžarske vlade na Štajerskem. Kot bomo videli v nadaljevanju, je Eberhard očitno pravočasno zamenjal stran, saj njegova zvezda ne ugasne niti pod oblastjo češkega kralja, kot tudi ne pod češkemu kralju sledečimi Habsburžani. Tako je Eberhard skupaj s sinovoma Eberhardom (II.) in Valterjem v letu 1269 s strani sekovskega škofa prejel v zajem desetino v Jarenini, ki jo je sekovski škof že pred tem zastavil Eberhardu starejšemu.¹⁸ V

¹³ Norbert Weiss, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter: Vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts und Sozialgeschichte* (Graz, 2002), str. 58 (dalje: Weiss, *Das Städtewesen*).

¹⁴ Alfons Dopsch, *Die Landesfürstliche Gesamturbare der Steiermark* (Wien/Dunaj, 1910), str. 115 (dalje: Dopsch, *Urbare*).

¹⁵ GZM I, št. 79.

¹⁶ GZM I, št. 80, 1250, 29. september, Žlembenk.

¹⁷ GZM I, št. 101, 1259 (sredina).

¹⁸ *Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 2. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1976) (dalje: GZM II), št. 18, 1269, 9. april, St. Ruprecht an der Raab.

tem starejšem Eberhardu smemo videti tistega Eberharda, ki se prvič pojavi v dokumentu leta 1250 in sicer kot priča.¹⁹ Gotovo pa je tudi isti kot Eberhard *iudex* omenjen v deželnoknežjem urbarju.²⁰ Eberhard spada med samo elito mariborskega meščanstva, o čemer pričajo tudi njegova nadaljnja pojavljanja v listinskem gradivu. Leta 1273 je naštet med mariborskimi meščani na visokem tretjem mestu za Leopoldom, ki ga moremo enačiti z mariborskim mestnim sodnikom iz družine Wackerzil, o komer več v nadaljevanju, ter nekim Otonom.²¹ Visok status obdržijo tudi njegovi sinovi Eberhard II., Valter in Jurij. Kot kaže, je s temi sinovi Eberhardov rod sredi 14. stoletja izumrl²², mi se pa bomo v nadaljevanju k osebi meščana Eberharda še vrnili.

Že iz dosedaj zapisanega je jasno razvidno, da je najstarejša omemba Maribora kot mesta iz leta 1254²³ zgolj slučaj, in da je Maribor mestne funkcije opravljal že nekaj desetletij pred tem. Mesto je postalo centralni kraj, kjer se je ne samo odvijala trgovska in obrtna dejavnost, temveč so v Mariboru potekali tudi sodni zbori. Ti so, kot kaže, potekali ob novo zgrajeni cerkvi posvečeni sv. Janezu in sv. Tomažu.²⁴ Poleg samega pomena Maribora moramo v tem videti tudi vpliv dejstva, da je ravno v tem času službo deželnega sodnika opravljal plemič Gotfrid Mariborski.²⁵

Po letu 1260, ko pride na Štajerskem ob veliki podpori štajerskega plemstva do prevzema vojvodine s strani češkega kralja Otokarja II., se marsikaj spremeni. Gotfrid Mariborski izgubi svoj položaj deželnega sodnika in ga najdemo npr. v listini iz konca decembra 1260 med pričami naštetega na zadnjem mestu²⁶, kar je očiten dokaz o začasnem padcu Gotfrida v nemilost. Že decembra 1261 priporoči deželni glavar Vok Rosenberški kralju in vojvodi Otokarju, da naj se zaradi podpore pisno zahvali nekaterim štajerskim plemičem, med katerimi je tudi Gotfrid Mariborski. Očitno je pravočasno zamenjal stran in si tako ponovno kupil naklonjenost novega vojvode. Potrebno je poudariti, da ni povsem jasno, ali imamo pri vseh navedenih listinah opravka z istim Gotfridom, ali pa

¹⁹ GZM I, št. 80, 1250, 29. september, Žlembenk.

²⁰ Dopsch, *Urbare*, str. 115.

²¹ GZM II, št. 28, 1273, junij–1274, Maribor.

²² Dušan Kos, *Med gradom in mestom: Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja* (Ljubljana, 1994), str. 329 in tam citirana druga literatura (dalje: Kos, *Med gradom in mestom*).

²³ GZM I, št. 85, 1254, 4. december, Maribor.

²⁴ Primerjaj: GZM I, št. 67, 1240, 9. avgust, Maribor; GZM I, št. 68, 1240, okoli 9. avgusta, Maribor; GZM I, št. 69, 1243, Maribor; GZM I, št. 70, 1244, 25. september, Maribor; GZM I, št. 78, 1249, Maribor; GZM I, št. 85, 1254, 4. december, Maribor; GZM I, št. 86, 1254, 6. december, Maribor.

²⁵ Primerjaj: Martin Bele, Tone Ravnikar in Andrej Hozjan, "Štajerski deželni zbori med letoma 1246 in 1311", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 31.

²⁶ GZM II, št. 4, 1260, 24. december, Gradec

gre za očeta in enako imenovanega sina²⁷; v vsakem primeru se položaj te mariborske rodbine po kratkem nihaju ponovno popravi in stabilizira. Ne spremeni pa se položaj mesta Maribor kot druge "prestolnice" Štajerske. Že julija 1261 tako v Mariboru zaseda deželno sodišče (*apud Marchpurch in placito generali*) pod vodstvom štajerskega glavarja Voka Rosenberškega.²⁸ Zasedanje deželnega zbora v Mariboru (*in generali iudicio apud Marchburch*) pa se v času češkega gospodstva ponovi še v letih 1265²⁹ in 1270³⁰. Maribor je tudi v nadaljevanju mesto, kjer se poleg Gradca največkrat odvije zasedanje deželnega zbora, in kjer se odvijajo tudi pomembne seje deželnega sodišča; tako torej deluje kot štajerska (so)prestolnica.

Mitnica in pobiranje mitnin

Na tem mestu pa moramo opozoriti na še eno zelo pomembno institucijo, ki jo lahko spremljamo v povezavi z mestom, in predstavlja tudi zelo pomemben vir prihodkov tako za mesto, kot tudi za mestnega gospoda. To je mitnica in pobiranje mitnin v Mariboru. Že v najstarejšem ohranjenem urbarju iz časa babenberške oblasti na Štajerskem, sestavljenega pred letom 1237, je med prihodki deželnega gospoda v Mariboru naveden tudi dohodek od regalij v višini 250 mark.³¹ Alfons Dopsch, ki je uredil objavo urbarjev, pravilno opozorja, da gre za manjšo vsoto kot pri drugih naštetih mestih, in da je v to vsoto vključeno mestno sodstvo ter mitnica, ne pa deželnoknežje sodstvo.³² Mitnica v Mariboru se posredno omenja tudi v listini, ki je datirana v leto 1221, je pa bila s strani šentpavelskih menihov ponovno spisana po originalu leta 1248, ko so v originalno besedilo menihi interpolirali nekatere ponarejene podatke. Del, v katerem je mariborska mitnica posredno omenjena je, kot kaže, verodostojen. Listina pravi, da smejo samostanski podložniki trgovati pri Sv. Lovrencu na Pohorju, vendar jim ne dovoli pobiranja mitnine in carine, da ne bodo oškodovani njegovi uradi v Mariboru.³³ V teh uradih pa seveda moramo videti, enako kot v deželnoknežjem urbarju, mestnega sodnika in mitninsko postajo. Pritrdimo

²⁷ Primerjaj: Dušan Kos, *Vitez in grad: Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem in slovenskem Štajerskem in slovenskem koroškem do začetka 15. stoletja* (Ljubljana, 2005), str. 330 (genealoška preglednica) (dalje: Kos, *Vitez in grad*).

²⁸ GZM II, št. 6, 1261, 18. julij; GZM II, št. 7, 1261.

²⁹ GZM II, št. 14, 1265, 23. junij, Maribor; GZM II, št. 15, 1265, 24. junij, Maribor; GZM II, št. 16, 1265, 24. junij, Maribor.

³⁰ GZM II, št. 20, 1270, 8. oktober, Maribor (*in generali placito Marchpurgie*).

³¹ Dopsch, *Urbare*, str. 48.

³² Primerjaj: Antoša Leskovec, "Mitnina in mitnice v Mariboru", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 40=Nv5, št. 1 (1969), str. 410 (dalje: Leskovec, "Mitnina").

³³ GZS V, št. 349, str. 181.

lahko Leskovcu, da je leto 1248, ko je bila listina prepisana in interpolirana, tisto leto v katerem moramo videti trenutek, ko lahko že nedvomno govorimo o obstoju mitninske postaje v Mariboru. Le-ta je nato izrecno omenjena v deželnoknežjem urbarju iz časa Otokarja Přemysla, ko se med urbarialnimi prihodki iz naslova regalij za Maribor našteje najprej 100 mark, izhajajoč iz funkcije deželskega sodnika ter nato "*item iudicium eiusdem oppida et muta*", v višini 300 mark.³⁴ Torej so dohodki, ki sta jih dajala mestno sodstvo in mitninska postaja, iz časa Babenberžanov narasli iz 250 na 300 mark. V tej mariborski mitnici moramo videti naslednico tiste mitninske postaje, ki je delovala konec 12. stoletja v Bistrici ob Dravi.³⁵ Obe sta billi deželnoknežji mitnici³⁶; prva je bila postavljena na mesto, kjer se reka Drava izvije iz ožine med Brezнім in Falo in kjer je ponovno omogočeno pristajanje rečnih plovil. Po nastanku mesta in prestavitvi vseh pomembnih institucij v njega (naj opozorim na predstavitev farnega središča iz Kamnice v Maribor o katerem smo razpravljali v drugem delu našega sprehoda po Mariboru v 13. stoletju³⁷) pa se je v mesto predstavila tudi mitninska postaja. O posebnem pomenu (in najbrž tudi o starosti) pobiranja mitnine od trgovanja po Dravi nam govori tudi mariborska mestna knjiga, kjer je v posebnem razdelku posvečenem mariborski mitnini, naštetja na prvem mestu ravno "vodna mitnina", ki so jo pobirali na mariborskem pristanu. Mestna knjiga nato še našteva sklop mitninskih pravic pri t. i. mitnici na trgu (*am platz*), se pravi davek, ki so ga pobirali od trgovcev, ki so se ustavili, skladiščili in prodajali na mariborskem trgu; nato sta omenjeni še tranzitna mitnina (*furfartt*) in posebna mitnina na sukno (*tuech mawtt*).³⁸ Mariborski meščani so pobiranje mitnine dobili v svoje roke pred letom 1302, gotovo že vsaj v zadnji četrtini 13. stoletja.³⁹ Leta 1305 se v dokumentu tudi prvič pojavi omenjeno ime mestnega mitničarja: to je bil neki "*Schaechel der mauter*".⁴⁰ Ni povsem gotovo, je pa verjetno, da smemo tega Schaechla enačiti s tistim Sechlom, ki se kot zidar v dokumentih pojavi leta 1295 in 1298⁴¹ in h kateremu se bomo še vrnili ob opisu obrtnikov v Mariboru.

³⁴ Dopsch, *Urbare*, str. 60.

³⁵ *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 4. knjiga (1101–1200)*, ur. Franc Kos (Ljubljana, 1915), št. 648, str. 328.

³⁶ Rajbert Cmureški, ki je izterjeval davke na mitnici v Bistrici, je bil vazal štajerskega vojvode Otokarja IV. (I), ki v listini imenuje "*dominus meus*" in ima mitnino očitno v upravljanju od njega.

³⁷ Ravnikar, "Maribor v 13. stoletju, 2. del: cerkvene institucije v mestu in njegovi okolici", str. 43.

³⁸ *Gradivo za zgodovino Maribora, 14. zvezek: Dokumenti iz Mariborske mestne knjige II. 13. stoletje – 1676*, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1988) (dalje: GZM XIV), str. 47.

³⁹ Leta 1302 je štajerski vojvoda Rudolf ukazal mariborskemu sodniku, prisežnikom in ostalim mariborskim meščanom naj ne terjajo nobene mitnine od tovorov vina, ki jih iz Ptuj na Koroško skozi mesto Maribor tovorijo za potrebe salzburškega nadškofa in njegovih ljudi (GZM II, št. 99).

⁴⁰ GZM II, št. 109, 1305, 25. marec, Maribor.

⁴¹ GZM II, št. 78 in GZM II, št. 83.

Mestne upravne strukture

Mestni sodnik, prisežniki in skupnost meščanov (mestna veča)

Nasploh moremo ugotoviti, da se je s 70. leti 13. stoletja začelo število ohranjenega arhivskega gradiva strmo dvigati. Prav tako pa je to čas, ko viri omogočijo prvič trdneje prepoznati in analizirati organe mestne samouprave. Zato je to pravi trenutek, da obrnemo pozornost k mestnim upravnim strukturam.

Maribor je seveda po vseh kriterijih tipično celinsko mesto, ki za razliko od nekaterih sosedov tudi nima urbanega predhodnika v antičnem času. Ne glede na to, pa se tudi v Mariboru razvije – in to v zelo kratkem času – komunalno življenje z vsemi upravnimi strukturami, ki jih poznamo tudi v drugih celinskih mestih. Leta 1283 se tako omenja "*iudex, iurati et univertitas civium in Marpurg*", se pravi mestni sodnik, prisežniki in skupnost meščanov (mestna veča).⁴² Slednja predstavlja temeljni organ mesta, ki pa je že predal del svojih pristojnosti svojim predstavnikom, prisežnikom. Le-teh je praviloma dvanajst, je pa v mestu prihajalo do bistvenih odklonov od te številke.⁴³ Leta 1452 jih je bilo npr. samo šest.⁴⁴ Poglejmo, kaj govorijo najstarejše listine kjer se pojavlja sodnik in prisežniki. Omemba sodnika in prisežnikov iz leta 1283 ni prva v kateri nedvomno najdemo omenjenega mestnega sodnika v Mariboru. To se zgodi deset let pred tem, ko se v listini, ki jo izda Kolon Vuzeniški v korist mariborskega meščana Urbana *Scephena*⁴⁵, njegove žene in dedičev in s katero le-temu v fevd podeli tri kmetije pri Mariboru. V listini "*ex parte*" mesta Maribor pričajo "*Walkerus tunc iudex*" ter Ulrik iz Troga, Ulrik in Henrik iz Cvajnika, Sigrid in Ruger iz "*Konkarna*" (pri Kamnici), Ortolf, sin Otona, pisar Rudolf in "*Ztaulen*".⁴⁶ Imena, ki bi namigovala, da gre za male plemiče iz okolice Maribora, če ne bi bili vsi jasno označeni kot "*ex parte civium burgensis*", se pravi, da se pojavljajo v imenu mesta. Da to ni napaka ali nenatančen zapis pisarja nas opozarjata tudi naslednji dve listini, kjer imamo opravka z mariborskim mestnim sodnikom. Obravnavali smo že listino iz leta 1283, v kateri se prvič omenjajo sodnik, prisežniki in mestni komun. V

⁴² GZM II, št. 55, 1283, 1. julij (Maribor).

⁴³ Primerjaj: Jože Mlinarič, "Maribor od začetkov do 18. stoletja", v: *Maribor skozi stoletja*, ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec (Maribor, 1991), str. 164 (dalje: Mlinarič, "Maribor od začetkov").

⁴⁴ *Gradivo za zgodovino Maribora*, 7. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1981) (dalje: GZM VII), št. 41, 1452, 2. junij: "*Wir der richter, ratt die sechs vnd die gemain der statt Marchburg*".

⁴⁵ Gre za istega Urbana, ki se pojavi tudi v deželnoknežjem urbarju iz 1265–1273 navaja kot "*Urbanus schebbo*" med Mariborčani obligiranimi dajati dajatve v deželnoknežji urbar (Dopsch, *Urbare*, str. 112). Oznaka "*schebbo*" kaže, da imamo opravka so sodinom/šefonom, predstojnika teritorialnega urada (Sergij Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1996), str. 134 (dalje: Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*)).

⁴⁶ GZM II, št. 26, 1273, 5. julij, Vuzenica.

letu 1282 je sodnik z imenom Markvard prvič omenjen v funkciji sodnika.⁴⁷ Tega leta potrjuje dogovor, s katerim je mariborski meščan Rudolf skupaj z ženo Greto prejel posesti s strani Bertolda iz Pabeštajna in Henrika imenovanega *Hayde*, ki sta skupaj s svojima ženama podelila Rudolfu osem kmetij z vsem, kar spada k njim v Poljčanah.⁴⁸ Ker je šlo za podelitev posesti mariborskemu meščanu seveda prisotnost mestnega sodnika ni nobeno presenečenje. So pa poleg Markvarda dejanju prisostvovali in kot priče (poleg vrste plemiških in cerkvenih prič) nastopili še Henrik iz Cvajnika, Rudlin iz Konkarna, Hertvik in Vitmar, vsi označeni kot meščani (*civibus*). Poglejmo si še nabor meščanov, prisotnih oz. naštetih v listini iz leta 1283. Za mariborskima plemičema Ulrikom in Konradom ter Valterjem iz Ljutomera so naštet: Eberhard, Gotšalk, Henrik iz Cvajnika, Harvtik in Friderik, ki so decidirano označeni kot iurati/prisežniki ter nato še Vitmar, Rudolf sodnikov brat in Rudolf sodnikov sin. Obravnavani listini, tako ta iz leta 1282 kot slednja iz leta 1283, sta bili pečateni tudi z mestnim pečatom. Primerjajmo sezname prič iz let 1273, 1282 in 1283. V vseh treh listinah se na strani zastopnikov mesta pojavljajo Henrik iz Cvajnika (njegov brat samo v prvi), dvakrat najdemo omenjenega Rudlina (Ruger) iz Konkarna (pri Kamnici), leta 1282 in 1283 najdemo naštetega med pričami tudi Vitmarja, v listini iz leta 1273 nastopa tudi Rudolf kot notar (se pravi kot deželnoknežji uradnik). Med znanimi imeni, ki smo jih že srečali, se pojavi tudi ime Eberhard. Ponavljanje imen namiguje, da imamo v vseh navedenih listinah opravka s prisežniki, ki v listinah nastopajo v svoji funkciji. Zanimivo je, da se velik del teh meščanov imenuje (še vedno?) po dvorih v okolici mesta. Ali to pomeni, da imamo opravka s prakso, po kateri so v 13. stoletju med meščane stopali v večji meri pripadniki manjših okoliških viteških družin, in začeli opravljati meščanske naloge ter se (tudi) zaradi svojega porekla povzpeli po mestni družbeni lestvici? Henrik, imenovan po Cvajniku, se tako v listinah pojavlja od leta 1273 do 1290, redno naštet kot meščan, oz. kot tisti, ki priča v imenu mesta, leta 1283 decidirano kot prisežnik mesta. Konec 80. let pa se mu pridruži še Eberhard iz Cvajnika.⁴⁹ Podobno, le da za krajši čas, velja tudi za Rudleina, poimenovanega po Kamniškem vrhu pri Kamnici. V letih 1288 in 1290 se med meščanskimi pričami najde Friderik, imenovan po Račjem dvoru.⁵⁰

⁴⁷ Naj še enkrat opozorimo, da se ime Markvard pojavi mariborskem gradivu že pred tem, ko nastopa v listinah Markvard označen kot uradnik oz. desetninar, leta 1250 pa se pojavi skupaj z Eberhardom označen kar kot cives/meščan. Povsem verjetna je domneva, da imamo opravka z eno in isto osebo oz., da je sodnik Markvard iz 80-tih let naslednik (sin, nečak) uradnika Markvarda (GZM I, št. 69; GZM I, št. 79; GZM I, št. 80).

⁴⁸ GZM II, št. 54, 1282.

⁴⁹ GZM II, št. 62, 1288, 26. september; GZM II, št. 64, 1289, 19. junij.

⁵⁰ V letu 1305 prodaja Elizabeta "*Rautzerin*" skupaj s svojo hčerko Heleno (*Ellen*) vinograd na Račjem bregu pri Mariboru lavantinskemu škofu. V tej Elizabeti moramo videti ženo Friderika iz Račjega dvora, ki je bila leta 1305 najverjetneje že vdova, četudi ni decidirano označena kot takšna, saj je tako najverjetneje razložiti njeno samostojno poslovanje (GZM II, št. 112, 1305, 12. julij, Maribor).

Poimenovanje teh meščanov po dvorih v okolici ne moremo kar tako odpraviti kot naključje. Vsekakor je iz ohranjenega gradiva jasno razvidno, da je bila v Mariboru mestna uprava že v zadnji četrtini 13. stoletja organizirana tako, da je bil na čelu mesta mestni sodnik, ki je bil sočasno tudi zastopnik interesov mestnega gospoda. Iz vrst mestne veče so izvolili prisežnike, ki so mesto zastopali v imenu meščanov. Število teh prisežnikov je iz gradiva težko razbrati, se pa v seznamu prič ob sodniku največkrat pojavi osem imen meščanov. Opozorimo naj na dve listini, ki prinašata seznam osmih meščanov ob sodniku. Obe sta iz časa, ko se v virih pojavljata skupaj dva sodnika, Rudolf in Leopold, o čemer bo v nadaljevanju več govora. Obe sta bili izdani leta 1290, prva 9. januarja, druga pa 3. maja.⁵¹ V prvi listini se poleg obeh sodnikov navajajo kot "gesworn", se pravi kot prisežniki, naslednji Mariborčani: Eberhart, Henrik iz Cvajnika, Friderik iz Račjega dvora, Herman "der Pavmvalck", Vitmar, Hajnz, Volfštajn, Waeckerl in Herman gorninski mojster. Skupaj je torej imenovanih osem prisežnikov. V drugi listini, ki jo je izdal Mariborčan Eberhard, ki ga zato seveda ni med navedenimi prisežniki, so naštet: Henrik iz Cvajnika, Friderik Cink, Herman "der Poumvalch", Henrik, Volfštajn in Vitmar "der Waecherl". Opravka imamo praktično z identičnim seznamom. V drugem pričakovano manjkata izstavitelj listine, Eberhard ter gorninski mojster Herman. Konec 13. stoletja je čas, ko se je zaključilo strukturiranje mariborskih meščanov in se je stabilizirala elita, iz katere so se volili vsi pomembni mestni uradniki, zastopniki ipd.

Mestni sodniki so torej najvišja instanca v mestu. So pa mestni sodniki, tako kot velja tudi za druga celinska mesta, še vedno bolj uradniki mestnega gospoda, kot zastopniki mestnih interesov.⁵² Jože Mlinarič v svojem temeljnem delu o mestnih sodnikih začne njihovo štetje z Valkerjem, ki je kot tak deloval leta 1273.⁵³ Opozorimo pa naj še enkrat na podatka, ki ju je izpostavil Norbert Weiss.⁵⁴ Leta 1243, ko Friderik *Monabus* skupaj z ženo Alheido podeli žičkemu samostanu dva vinograda v oz. okoli Maribora, se to dejanje zgodi "in tribunali Marhpurgensi", se pravi pred mariborskim (mestnim) sodiščem! V seznamu prič nastopa tudi neki Ulrik "iudex", v katerem bi prav lahko videli mestnega in ne deželskega sodnika. Glede na oznako sodišča kot mariborski tribunal je ta domneva tudi verjetnejša. V citirani listini pa se navaja med pričami tudi oseba sodnika z imenom Ulrik. Glede na njegovo relativno skromno pozicijo v listini (naštevajo se ne samo za vsemi tudi manjšimi plemiči in duhovniki, temveč tudi za nekim učiteljem – "scolasticus" – in že nekajkrat omenjenim Markvardom,

⁵¹ GZM II, št. 66; GZM II, št. 68.

⁵² Jože Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki v srednjem veku", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 54=NVI9, št. 1–2 (1983), str. 29 (dalje: Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki").

⁵³ Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki", str. 36.

⁵⁴ Weiss, *Das Städtewesen*, str. 58.

desetninarjem), je domneva, da imamo opravka z mestnim in ne deželskim sodnikom še verjetnejša. Za sodnikom Ulrikom se nato našteje še sedem prič, v katerih bi lahko videli meščane: Henika, Ditrika, Volfharta, Ota ključarja, Vernerja iz Cvajnika (!), Ortlina in kirurga (se pravi zdravnika) Volframa.

Naslednji podatek, na katerega je opozoril že Norbert Weiss je, da otokarski deželnoknežji urbar, napisan med letoma 1265 in 1267, že ločuje v Mariboru med *iudicium oppida* in *iudicium provincialis*; se pravi, da sta že takrat obstajali tako funkcija deželskega⁵⁵, kot tudi mestnega sodnika, in da je prav verjetno, da lahko v osebi sodnika z imenom Eberhard, ki se imenuje kot *iudex*, lahko domnevamo tako deželskega kot tudi/ali mestnega sodnika. Če smo pri osebi sodnika Ulrika lahko ugotovili, da gre bolj verjetno za mestnega kot deželskega sodnika, pa temu ni tako pri Eberhardu. Njemu se točne funkcije iz virov ne da ugotoviti. Vseeno pa se da seznam mestnih sodnikov, ki ga prinaša Mlinarič, z določeno mero skepse podaljšati do Ulrika iz leta 1243. Obstoj sodnika v prvi polovici 13. stoletja je tudi ne samo mogoč ampak skoraj nujen, saj je Maribor v tem času nedvomno obstajala urbana naselbina (pa najsibodi je bil Maribor pravnoformalno še vedno trg ali pa že mesto z mestnimi pravicami), v kateri je gotovo morala obstajati uprava in na čelu katere je gotovo stal sodnik.

V osebi Eberharda, o katerem smo že govorili, moramo videti isto osebo kot je Eberhard, ki priča v listini spisani v letu 1273/1274, in je naštet med mariborskimi meščani.⁵⁶ Pred njim je neki Oton ter Leopold, ki pa ga moremo enačiti z Leopoldom Wackerzilom, kasnejšim mariborskim sodnikom, o katerem bomo še govorili. Eberhard je prvi poznani predstavnik izjemno pomembne in vplivne mariborske meščanske družine, ki je pomembno kreira zgodovino mesta in tudi širšega prostora. Član te družine s tipičnim imenom Eberhard, verjetno gre za isto osebo kot v urbarju iz leta 1265/7, se v virih prvič pojavi leta 1250, ko priča skupaj z Markvardom. Oba sta označena kot mariborska meščana (*cives*). Že leta 1259 ga štajerski vojvoda (in madžarski (so)kralj Štefan) označuje kot "*Eberhardi fidelis civis nostri de Marpurg*", kar je za meščana zelo nenavadna oznaka. Štefan v tej listini podeli v fevd deset kmetij v kraju Vilkom (v Slovenskih Goricah), štiri in pol kmetije v Hočah in dve kmetiji v Vodulah (pri Mariboru).⁵⁷ Kljub temu, da je bila ta podelitev Eberhardu narejena že povsem ob koncu madžarske vlade nad Štajersko, pa je Eberhard uspel podeljene fevde obdržati tudi pod Otokarjem. Šele Rudolf Habsbrurški je leta 1277 posegel v obstoječe stanje in dosegel, da sta se mari-

⁵⁵ Kljub izrazu "*iudex provincialis*", ki ga uporablja urbar v tej osebi ne vidim deželnega sodnika, temveč sodnika gospodstva, se pravi deželskega sodnika. Provincio razumem kot gospodstveno oblast in ne kot celotno deželo.

⁵⁶ GZM II, št. 28 (junij 1273–1274, Maribor).

⁵⁷ GZM I, št. 101, 1259 (sredina).

borska meščana Eberhard in Martin prostovoljno odpovedala posesti v Slovenskih Goricah (Partinje in Vilkom) in v Pekrah, ter da jima je le-te nato podelil v zastavo.⁵⁸ V deželnoknežjem urbarju iz časa Habsburžanov, nastalem med letoma 1280 in 1295 izvemo, da je Eberhard skupaj z županom Maribora in županom Gradca posedoval deželnoknežje posesti tudi v kraju Ūbelbach (severno od Gradca⁵⁹). Leta 1283 tudi nastopa na prvem mestu med prisežniki mesta v listini, ki jo izdaja mariborski sodnik Markvard.⁶⁰ Kot pričó ga najdemo še leta 1289 v listini župnika Gotfrida.⁶¹ Naslednje leto pa izvemo, da je posedoval posesti tudi okoli Račjega Dvora, saj je meseca maja tega leta iz te posesti podelil admontskemu samostanu gozd, ležeč pri Račjem dvoru.⁶² O teh posestih priča tudi listina iz leta 1298, s katero je Eberhard podelil marenberškemu ženskemu dominikanskemu samostanu v Marenbergu vinograd pri Račjem dvoru in tri kmetije v Slovenskih Goricah.⁶³ Isti dan še proda plemkinji Gizeli Viltuški tri kmetije v Košakah.⁶⁴ Eberhard je do zadnje četrtine stoletja uspel združiti v svojih rokah že toliko različnih posesti, da se obnaša kot pravi zemljiški posestnik, se prepira z drugimi posestniki za posamezne kose zemlje in očitno velik del družinskih dohodkov temelji na zemljiških prihodkih.⁶⁵ Ta pomemben rod mariborskih meščanov je izumrl z Eberhardovimi sinovi, Eberhardom II., Valkerjem in Jurijem nekje sredi 14. stoletja.⁶⁶ Tudi ta kratek prelet dogajanja, vezanega na osebo Eberharda iz Maribora je pokazal, da lahko glede na pozicijo slednjega v času nastanka deželnoknežjega urbarja domnevamo, da je lahko opravljal eno ali drugo sodniško funkcijo. Predvsem smo v kratkih črtah lahko zrisali zgodbo družine, ki jo po vseh kriterijih štejemo med mestno elito. Po kriterijih, ki veljalo že od raziskav Josipa Vilfana, ne smemo govoriti o patricijih, vsaj ne, če nam je merilo patricijat v primorskih mestih. Ne nazadnje že zato, ker je bila meja med plemiči in meščani vendarle jasna in je Eberhard brez izjeme, kljub vsemu zapisanemu, vedno

⁵⁸ GZM II, št. 37, 1277, 18. februar, Wien/Dunaj.

⁵⁹ Dopsch, *Urbare*, str. 217.

⁶⁰ GZM II, št. 55, 1283, 1. julij, Maribor.

⁶¹ GZM II, št. 64, 1289, 10. junij, Maribor.

⁶² GZM II, št. 68, 1290, 3. maj, Maribor.

⁶³ GZM II, št. 84, 1298, 22. februar.

⁶⁴ GZM II, št. 85, 1298, 22. februar.

⁶⁵ Primer: GZM II, št. 74, 1292, 24. oktober, Maribor: Eberhard in sodnik Rudolf se prepirata s šentpavelskim samostanom in opatom Konradom zaradi posesti pri Prošek (pri Bresternici) in Kamnici. Konflikt je bil rešen s posredovanjem štajerskega glavarja Hartnida iz Stadecka ter Vernerja iz Schlierbacha (za Schlierbache glej: Kurt Holter, "Geschichte von Schlierbach bis 1355", *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines* 116, št. 1 (1971), str. 213–248, posebej str. 216–17 in str. 226.) in Gotšalka iz Hompoša. Kot razzodniki nastopajo torej pomembnejši štajerski plemiči, kar pomeni, da so Eberharda in Rudolfa jemali kot enakopravna in upoštevanja vredna moža v tem sodnem sporu.

⁶⁶ Kos, *Med gradom in mestom*, str. 329.

označevan kot *cives/meščan*, in ločnice, ki ga je ločevala od plemstva, ni nikoli prestopil.⁶⁷

Nekoliko nenavadno skupno pojavljanje mestnih sodnikov iz Maribora in Gradca, ki smo ga lahko opazili zgoraj, pa razložijo listine, vezane na drugo pomembnejšo meščansko družino iz Maribora, ki pa so dejansko v več generacijah opravljali službo mestnih sodnikov. To je družina, ki izhaja iz družine sodnika Markvarda. Markvard, ki je zabeležen kot mariborski sodnik v letih 1282 in 1283, je imel brata z imenom Rudolf ter sina z istim imenom. Oba se navajata v listini leta 1283 kot "*Rudolf frater iudici, Rudolf filius iudici*"; s sodnikom je seveda mišljen Markvard, ki skupaj s prisežniki in celotnim komunom naznanja zamenjavo posesti med Lipmanom iz Razvanja in studeniškim samostanom.⁶⁸ Leta 1288 je Elizabeta, vdova po Rudolfu, sinu mariborskega sodnika Markvarda, potrdila volilo, ki ga je napravil že njen pokojni mož v korist samostana v Reinu.⁶⁹ V listini se kot mestni sodnik pojavi Rudolf "*Marpurge iudice*". Očitno je, da je v čevlje Markvarda stopil njegov (mlajši) brat Rudolf. Slednji se nato kot sodnik v dokumentih pojavlja kar v okoli tridesetih dokumentih. Gre za enega najbolj natančno dokumentiranih oseb iz mariborske srednjeveške zgodovine. Sodniško funkcijo je opravljal od leta 1289, ko se kot tak omenja prvič, do leta 1305, ko ga na funkciji mestnega sodnika v Mariboru zamenja njegov najstarejši sin Merkel (Markvard), sam pa prevzame službo štajerskega deželnega pisarja.⁷⁰ Družina, ki se je že v času njenega začetnika, deželno knežjega uradnika in desetninarja ter mestnega sodnika Markvarda povzpela do najvišjega statusa v mestu, je v naslednjih generacijah ta status še okrepila. Poleg omenjenih Rudolfa in sina Merkla so se na pozicijo mestnega sodnika povzpeli še Merklovi bratje, Janez (1323–1325), Nikolaj (1335) in Paltram (1344, 1348 in 1363). Sin Paltrama z enakim imenom se leta 1378 imenuje po Betnavi in je torej napredoval v plemiški stan.⁷¹

Konec 13. stoletja se družina izkaže še drugače: člani Markvardove družine postanejo eni glavnih dobrotnikov malteške komende v Melju. Po prvi omembi komende iz leta 1217⁷², se komenda nato ponovno omenja v dokumentu leta 1282, ko sta Bertold s Pabensteina (južno od Ptuja) z ženo Dimudo in Henrik, imenovan *Hayde* (iz Hajdine?), z ženo Zofijo podelila mariborskemu meščanu Rudolfu in njegovi ženi Greti ter dedičem v fevd osem kmetij, deset veder gor-

⁶⁷ Primerjaj nazadnje: Peter Štih, "Plemstvo in mesta med severnim Jadranom in Panonijo v srednjem veku", v: *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino*, ur. Janez Mlinar in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2010), str. 16.

⁶⁸ GZM II, št. 55, 1283, 1. julij.

⁶⁹ GZM II, št. 62, 1288, 26. september.

⁷⁰ Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki", str. 39.

⁷¹ Prav tam, str. 33.

⁷² GZM I, št. 54, 1217, 23. oktober, Maribor.

nine in mlin ter posest v Poljčanah z vsemi pripadajočimi pravicami. Listino so pečatili s pečati Majšperškega plemiča Hertvika, "Amelrica Spete" iz Limbuša ter pečatom mesta Maribor, pričali pa so ptujski župnik Jakob in na drugem mestu brat "Marquardo, tunc commendatore in Melnich" ter nato še vrsta pripadnikov nižjega plemstva in nekaj mariborskih meščanov.⁷³ Med laičnimi pričami sta tudi ptujski sodnik *Weberlin* in mariborski sodnik Markvard. Njegova prisotnost in sicer velik angažma mesta pri tem volilu, ki se mesta sicer na prvi pogled ravno ne tiče, pa je dejstvo, da je bil prejemnik volila mariborski meščan Rudolf, brat sodnika Markvarda. Brata kasneje srečamo v vlogi mariborskega sodnika⁷⁴, v kateri je, kot kaže, neposredno nasledil svojega brata Markvard. Prisotnost komturja iz Melj v tej listini ne bi bila nič posebnega (čeprav v oči bije dejstvo, da je imel isto ime kot mariborski sodnik, Markvard!), vendar dejstvo, da ne gre za slučaj, potrjujeta naslednji dve "komendski" listini iz konca 13. stoletja.

Leta 1288 se najprej v listini Elizabete, vdove po sinu mariborskega mestnega sodnika, med pričami na prvem mestu nahaja brat Nudung, komtur, se pravi upravitelj komende v Melju.⁷⁵ Leta 1298 mariborski mestni sodnik Rudolf proda skupaj z ženo Elizabeto Arnoldu, komturju malteške komende v Melju, posesti za dve marki in deset denaričev.⁷⁶ V oči pa pade tudi dejstvo, da so vse tri listine iz zadnje četrtine 13. stoletja, ki so tako ali drugače navezane delovanje na meljske komende, vezane na dejavnost silno znamenite mariborske meščanske družine. Četudi ni mogoče z gotovostjo definirati povezave med komendo in meščansko družino, pa je le-ta brez dvoma obstajala. Z gotovostjo je mogoče trditi, da je vtis o sodnikovi družini kot enem glavnih dobrotnikov samostana, točen.

Družina sodnika Markvarda nam omogoči še dodaten razmislek. Če smo Markvardovega sina Rudolfa prvič srečali v funkciji sodnika leta 1288 pa se že naslednje leto omenjata kar dva sodnika, Rudolf in Leopold. V slednjem moramo videti, kot dokazuje že naslednja listina v kateri se pojavljata, ko sta naštetata kot "*bayde richter von Marchpurch Leupold der Wackerzil und Rudolf*"⁷⁷, Leopold

⁷³ GZM II, št. 54, 1282.

⁷⁴ Npr.: 1288, 26. september, v: GZM II, št. 62 (*Rudolfo Marpurge iudice*); 1290, 9. januar, Maribor, v: GZM II, št. 66 (*wir bayde richter von Marchpurch Leupold Wackerzil und Rudolf*). Da nimamo opravka s sinom Rudolfom temveč z Markvardovim bratom dokazuje prva navedena listina, v kateri je Elizabeta, vdova po Rudolfu, sinu mariborskega sodnika "*Marquarda*", podelila reinski cisterci prihodke iz svojih vinogradov. Markvardov sin Rudolf je bil torej leta 1288 že pokojni in je Rudolf iz leta 1290 lahko le Markvardov brat. Tako tudi: Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki", str. 38.

⁷⁵ Nudung se kot komtur meljske komende pojavi ponovno leta 1302, ko je prvi med pričami ob sklenitvi poročne pogodbe med Vovbrškimi in Goriškimi grofi (*Celjska knjiga listin, I. del: Listine svobodnih gospodov Žovneškib do leta 1341*, ur. Dušan Kos (Celje, 1996), št. 68, str. 88: "*bruder Nudunch der commendewer von Melnich*") (dalje: CKL).

⁷⁶ GZM II, št. 83, 1298, 20. februar, Maribor.

⁷⁷ GZM II, št. 64, 1289, 10. Maribor; GZM II, št. 66, 1290, 9. januar, Maribor.

da iz pomembne družine Wackerzilov. Njuno sočasno opravljanje službe sodnika kaže tudi na velikansko moč, ki si jo družina v tem času prisvoji. Že dolgo je namreč znano dejstvo, da je bil Leopold Rudolfov tast.⁷⁸ Rudolf je namreč bil poročen z Elizabeto, katere oče je bil ravno Leopold Wackerzil.⁷⁹

Kdo ali kaj je torej družina Wackerzilov? Okoli leta 1240 srečamo nekega po imenu sicer neznanega Wackerzila kot mestnega sodnika v Gradcu (*index de Graetze Wakkerzil*).⁸⁰ Leta 1243 se omenjata brata Henrik in Ulrik Wackerzil.⁸¹ Leta 1250 se Henrik omenja sam, leta 1259 pa se posamezno omenja Ulrik.⁸² Brata sta v obeh primerih našeta med pričami. Vsekakor ohranjenost virov ne dopušča sklepanja o tem, kateri izmed bratov (ali pa morda njun oče, stric...) je bil okoli leta 1240 sodnik v Gradcu. Vemo pa, da je bil Henrik poročen z neko Elizabeto, oba sta namreč leta 1271 opredeljena kot tast in tašča nekega graškega meščana z imenom Volkmar, ki tega leta podeli reinskemu samostanu dva dela desetine. Volkamrjeva žena Adelajda, hči Henrika in Elizabete Wackerzil, je takrat že pokojna in podelitev samostanu je bila narejena tudi za zveličanje njene duše.⁸³ V listini se med pričami navaja tudi Leopold Wackerzil. Le-tega srečamo v treh mariborskih listinah navedenega kot sodnika skupaj s svojim zetom Rudolfom. Obstoj dveh sodnikov je nenavaden, ni pa izjema v slovenskem srednjeveškem gradivu. Običajno se ta pojav razlaga tako, da je eden pravi sodnik, drugi pa opravlja funkcijo deželjskega sodnika, se pravi uradnika deželjskega kneza pristojnega za njegovo mariborsko deželjsko sodišče.⁸⁴

Če lahko špekuliramo, moremo v Rudolfu videti mariborskega mestnega sodnika (ne nazadnje se kot takšen decidirano omenja v večih listinah do leta 1305 in tudi njegovi predniki in nasledniki so opravljali to funkcijo), medtem ko v Leopoldu domnevamo deželnoknežjega deželjskega sodnika. Vsekakor pa kaže, da se je vsaj za nekaj časa Leopold preselil iz Gradca v Maribor. V Gradcu je očitno ostala veja njegovega brata (in morda tudi Leopoldovi sinovi), saj Wackerzile v Gradcu med najvplivnejšimi družinami najdemo še v 14. stoletju. Neki Leopold (sin ali Henrika ali Leopolda) je v letih 1304 do 1306 opravljal naloge mestnega sodnika v Gradcu. Družina tudi ne izgine iz Maribora. Leta 1355 so tako bratje Leopold, Janez, Nikolaj in Henrik Wackerzil prodali pravice

⁷⁸ Npr: Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki", str. 38.

⁷⁹ GZM II, št. 86, 1298.

⁸⁰ *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, Band II: 1192–1246*, ur. Joseph Zahn (Graz, 1879) (dalje: StUB II), št. 388, str. 301.

⁸¹ Prav tam, št. 428, str. 542.

⁸² Joseph Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, Band III: 1246–1260*, ur. Joseph Zahn (Graz, 1903) (dalje: StUB III), št. 79, str. 145.

⁸³ *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, Band IV: 1260–1276*, ur. Gerhard Pferschy (Wien/Dunaj, 1975) (dalje: StUB IV), št. 423, str. 252.

⁸⁴ Mlinarič, "Mariborski mestni sodniki", str. 32.

salzburškemu nadškofu do prejemanja letno enega tovara vina iz salzburške kašče v Mariboru za šestintrideset goldinarjev.⁸⁵

Wackerzili so torej rodbina, katere predstavniki so se, še preden jih najdemo v mariborskem gradivu, dokopali do najvišjih položajev deželnem glavnem mestu Gradcu. Po preselitvi enega dela družine iz Gradca v Maribor se njihov položaj le še okrepi. Selitev je bila torej za družino očitno dobra strateška poteza v smislu krepitve in širitve vpliva in bogastva. Pa tudi za Maribor je prihod tako etablirane in odlično situirane družine v mestu lahko predstavljal veliko pridobitev. V tej selitvi ene veje ene izmed vodilnih graških meščanskih družin v Maribor pa moramo videti tudi naraščanje pomena Maribora in predvsem naraščanje privlačnosti Maribora za dodatno krepitev in širitev vpliva in bogastva.

V obravnavanem času se začne družina Wackerzilov intenzivno ozirati tudi k pridobivanju fevdov in posesti. Leta 1318 so tako dobili v fevd grad in posest Pickelbach (vzhodno od Gradca), ki jo obdržijo vsaj do leta 1375.⁸⁶ V 14. in 15. stoletju jih najdemo na še drugih srednještajerskih posestvih, Ladein, Roseck bei Stainz in Graden.⁸⁷ Opravka imamo z rodbino, ki je, podobno kot mariborska družina Eberharda in tudi družina uradnika in sodnika Markvarda, začela že zgodaj posegati tudi po zemljiški posesti, kar jim je potencialno omogočalo dvig po družbeni lestvici, po drugi strani pa jim je zemlja nudila tudi večjo finančno sigurnost.

* * *

Analiza mariborskih elitnih meščanskih družin je torej pokazala dve značilnosti. Po eni strani najdemo vrsto Mariborčanov, ki so vedno označeni kot mariborski meščani, z oznakami po okoliških upravnih dvorcih (Cvajnik, Račji dvor, Konkaren-Kamniška gorica pri Kamnici, Košaki...), kar govori, da te družine ali izhajajo iz vrst lokalnega viteštva, ki je v iskanju boljših možnosti za razvoj prestopilo v vrste meščanov, vendar še vedno ohranijo poimenovanje po dvorcih, ki so jih upravljali (in ki jih morebiti upravljajo še vedno!), saj je poudarjanje izvora iz vrst še tako nizkega viteštva prinašala startno prednost pred ostalimi meščani. Prednost se kaže tudi v tem, da so prvi prisežniki mesta rekrutirani v največji meri iz njihovih vrst. Po drugi strani pa imamo že v tem najzgodnejšem

⁸⁵ *Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 4. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1978) (dalje: GZM IV), št. 76, 1355, 20. november.

⁸⁶ Robert Baravalle, *Burgen und Schlösser der Steiermark* (Graz, 1995), str. 116 (dalje: Baravalle, *Burgen und Schlösser der Steiermark*).

⁸⁷ Baravalle, *Burgen und Schlösser der Steiermark*, str. 74, 81, 292.

Pogled na mesto Maribor v 17. stoletju (Georg Matheus Vischer, *Topographia ducatus Stiriae* (Graz, 1681)

času mesta Maribor opraviti z nekaj družinami, ki so nedvomno meščanske in posegajo po deželnoknežjih in drugih fevdih. Te družine nastopajo tudi povsem enakopravno na plemiških pravnih in začenjajo tvoriti prave družinske dinastije. Družina Eberharda se sicer v virih pojavi kot prva takšna družina, jo pa relativno hitro prehitijo družina sodnika Markvarda, katera tudi z iskanjem družinskih povezav s podobnimi družinami drugod, konkretno v Gradcu, kaže prave dinastične aspiracije. Oznaka patricijska družina je, če sprejmemo kriterije iz primorskih mest, kjer je bil patricijat doma, napačna, saj te družine ne prestopijo meje med meščanom in plemičem. Res pa je, da je težko pripadnike družine sodnika Markvarda (ali v 14. stoletju družin Künigov in Cvetnikov⁸⁸) kar tako postaviti v isto vrsto z ostalimi mariborskimi meščani. Sam vidim v teh družinah (in seveda v podobnih in še bogatejših ter vplivnejših v npr. Ljubljani⁸⁹, Gradcu ipd.) neko posebno obliko patricijata celinskih mest, ki se sicer

⁸⁸ Opozorim naj še nekega Ota "Herbersteinerja", ki kot "*cives Marpurgensis*" prodaja opatiji v Reinu vinograd v Krčevini pri Mariboru (GZM II, št. 34, 1276, 24. april).

⁸⁹ Fran Zwitter, *Starejša kranjska mesta in meščanstvo* (Ljubljana, 1929), str. 45; Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 146.

bistveno razlikuje od patricijata primorskih mest⁹⁰, pa vendar te družine predstavljajo na enak način meščansko elito na celini kot jo patriciji ob morju.

Obrtniki in trgovci

V zadnjem delu razprave se bomo posvetili rekonstrukciji obrtnikov in trgovcev, ki se pojavljajo v ohranjenih virih. To pa je tisti del, kjer se na začetku omejeno pomanjkanje ohranjenih virov najbolj pozna. Če se relativna skromnost gradiva začne spreminjati v zadnji četrtini 13. stoletja in lahko brez težav rekonstruiramo mestno upravo in prepoznavamo in spremljamo pomembne meščanske družine, pa ostaja število listin s katerimi bi lahko rekonstruirali obrtnike in trgovce, še naprej zelo skromno. Iz tega razloga bo slika, ki so jo bomo naslikali v nadaljevanju, lahko le shematična. Gremo po vrsti.

Prva listina, ki omenja mariborskega obrtnika je tista, kjer se sploh prvič omenja mariborski meščan, Ditrik iz Gornjega trga (*de oppido superiori*). Že ko smo prvič obravnavali to listino, smo postavili trditev, da v tej listini ne nastopa le Ditrik, ki je mariborski meščan, temveč jih moramo naštetih še več. Vrsto meščanov, ki so naštetih med pričami, ne smemo namreč začeti tako kot so to počeli do sedaj z Ditrikom, temveč je prvi v vrsti prič, ki ga moramo prepoznati kot meščana, Rudolf tkalec (*textor*).⁹¹ V Rudolfu moremo torej prepoznati prvega po imenu in z oznako dejavnosti opredeljenega mariborskega obrtnika. Naslednji obrtnik, ki ga lahko najdemo je Gotšalk z oznako "pellifex", se pravi kožar.⁹² Isti se kot "*Gotsalco pellipario burgense nostro* (i.e. avstrijskega in štajerskega vojvode Leopolda)" omenja še enkrat.⁹³ Obe listini sta nastali okoli 1220, ko je torej obstoj obrtnika kožarske stroke dokazan. Leta 1243 se v obširnem seznamu prič listine Friderika *Monachusa* pojavita tudi neki ključar Oton ter zdravnik Volfram.⁹⁴ Z določenim vprašanjem moremo videti tudi v Henriku iz leta 1288, imenovanem "*Eysener*" mariborskega kovača⁹⁵, ter v Frideriku "de Zinke ipd." kositarja.⁹⁶ Slednji se dve desetletji redno pojavlja naveden med prisežni-

⁹⁰ Darja Mihelič, "Pristop k razpoznavanju članov elite. Obalna mesta Slovenije v srednjem veku", v: *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alplami, Jadranom in Panonsko nižino*, ur. Janez Mlinar in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2011), str. 148.

⁹¹ GZM I, št. 27.

⁹² GZM I, št. 43.

⁹³ GZM I, št. 55.

⁹⁴ GZM I, št. 69.

⁹⁵ GZM II, št. 62.

⁹⁶ Ta se v virih pojavi omenjen prvič leta 1290 (GZM II, št. 68) in nato še večkrat v 90-tih letih 13. stoletja in prvem desetletju 14. stoletja (GZM II, št. 73; GZM II, št. 78; GZM II, št. 83; GZM II, št. 86; GZM II, št. 92; GZM II, št. 96; GZM II, št. 108; GZM II, št. 109; GZM II, št. 112; GZM II, št. 115; GZM II, št. 117; GZM II, št. 119).

ki mesta in je očitno zasedal zelo visok položaj v mestni nomenklaturi. Leta 1295 najdemo prvič omenjenega tudi mariborskega kamnarja/zidarja, Saehla "*der steunmaister*"⁹⁷, ki nastopa tudi v listini iz leta 1298.⁹⁸ Pri tem se pojavlja vprašanje, ali je tega Saehla mogoče istovetiti z istoimenskim mitničarjem, ki se omenja med dvanajstimi pričami (prisežniki), ki potrjujejo listino mestnega sodnika Rudolfa⁹⁹, kar bi ga podobno kot že prej Friderika "kositrarja", uvrščalo v vrh mestne družbe. Ta kratki seznam predstavlja vse z gotovostjo omenjene obrtnike v Mariboru do leta 1300. Glede na to, da je Maribor, za razliko od Ptuja, ki v srednjem veku velja za mesto trgovine in trgovcev, velja bolj za mesto obrtnikov¹⁰⁰, je ta skromnost seveda presenečenje. Seveda je v mestu obstajala vrsta obrtnikov, katerih naloga je bila oskrba meščanov (peki, mesarji ipd.) in ki se ne povzpnejo na družbeni lestvici ter vedno predstavljajo tisti nujni, samo srednje bogati, če ne celo zgolj skromno se prebijajoči del meščanov, ki jih v virih ne najdemo in predstavljajo nemo večino. Obstaja pa en vir, ki vendarle prinaša več podatkov tudi o meščanih. To so deželno knežji urbarji, ki so za 13. stoletje ohranjeni tako iz časa Friderika Babenberskega kot mlajši iz časa Otokarja Přemysla, in nato še vojvode Alberta Habsburškega. V Otokarskem urbarju se pojavljajo naštetih tudi nekateri obrtniki, ki jih v listinskem gradivu iščemo zastopati. To so mesarji Ulrik, Bernard, Peter in Linhart, krojač Friderik, tkalca Kunzo in Konrad, krojač Friderik, barvarji Heinzel, Henrik in Libman, rokodelca Henrik in Ulrik, učitelj Jakob, kramar Konrad, ki je sploh prvi po imenu znani trgovec/kramar iz Maribora, mlinar Oton (za katerega pa ni povsem jasno ali je bil mlinar v službi mesta ali je bil eden od mlinarjev na podeželju), Henrik kožar ter lončarji Ulrik, Mihael in Janez (*Heinz*).¹⁰¹ Slednji so naštetih med gorskopравnimi zavezanci iz deželno knežjega urada Maribor, kar seveda pomeni, da sploh ni nujno, da so to meščani, temveč je mogoče tudi, da gre za vaške obrtnike, se pravi ljudi, ki so se na zemljiškem gospodarstvu preživljali z opravljanjem (tudi) neagrarnih nalog, brez meščanskega statusa oz. bivališča. Je pa povsem na mestu misel, da je med kar tremi mesarji povsem logično predpostaviti, da so vsi ali pa vsaj nekateri iz mesta; takšno število mesarjev na zemljiškem gospodarstvu je kaj malo verjetno. Isti premislek je na mestu tudi pri tkalcih, kožarju in seveda kramarju. Slika, ki se kaže v teh, še vedno začetnih časih Maribora, namiguje, da je vsaj del obrtnikov v tem času še vedno ohranjal (nekdanje?) vezi s podeželjem, od koder seveda izhaja večina mestnega prebivalstva. Takšen dvojni status, ki ga sugerira seznam, se v prvem stoletju obstoja mesta ne zdi nemogoč. Na tem seznamu

⁹⁷ GZM II, št. 78

⁹⁸ GZM II, št. 83.

⁹⁹ GZM II, št. 109, 1305, 25. marec, Maribor.

¹⁰⁰ Mlinarič, "Maribor od začetkov", str. 156.

¹⁰¹ Dopsch, *Urbare*, str. 113–114.

najdemo tudi nekatere obrtnike, ki so opravljali tiste manj izpostavljene obrti in jih drugače zaradi relativne nepomembnosti v listinskem gradivu srečamo redkeje, ali pa sploh ne. Toda kljub temu je skromno število v virih nastopajočih obrtnikov relativno presenečenje. Situacija se nato v 14. stoletju popolnoma spremeni. Število ohranjenega listinskega gradiva se eksponentno povečuje in s tem se povečuje tudi število obrtnikov, ki se raziskovalcu ponujajo v vpogled.

Eden glavnih razlogov tako za nastanek kot za hiter razvoj mesta je njegova lega, ki je vplivala tudi na nastanek ter obliko vrst trgovanja in s tem prisotnost trgovcev v mestu. Le-Maribor leži na meji med ravninskim, panonskim, vzhodom ter gričevnatim in celo hribovitim zahodom in severom ter nadalje ob prehodu preko reke Drave, ki se tu na izhodu iz ozke doline med Marenbergom in Falo, kjer je bila stisnjena v ozko korito in zato hitra ter nevarna za prehod, umiri in upočasni. Njeno korito se je razširilo, reka pa je postala plitvejša ter s tem primerna za prečenje. Že pred nastankom mesta je moral biti neke vrste prehod, najverjetneje v obliki brodu, ki je botroval odločitvi o postavitvi urbane naselbine ob starejšem vaškem naselju ob reki. Lega pa je seveda tudi povzročila, da so v Maribor prihajali trgovci, najsibodi po kopnu preko Plača oz. iz smeri Slovenske Bistrice, kot tudi iz zahoda, od koder je bila gotovo pomembnejša vodna pot po Dravi kot po kopnem, saj se je slednja morala pri Marenbergu umakniti toku reke Drave ter se po severni strani Kozjaka približati reki, ki jo je dosegla nekje pri Bistrici oz. Kamnici. V vsakem primeru se je (tudi) zaradi trgovskih poti, ki so mesto povezovale ne samo z bližjo okolico, temveč tudi z oddaljenimi kraji, morala v Mariboru razviti tudi lastna trgovska dejavnost. Obrtniška proizvodnja je sama po sebi zahtevala distribucijo in prodajo proizvedenega blaga, kar so relativno zgodaj prevzemali v svoje roke specializirani trgovci. Se pa takšen trgovec v mestu prvi omenja relativno pozno. Po omenjenem kramarju Konradu iz otokarskega urbarja je šele leta 1313 kot trgovec/kramar (*institor*) naveden neki Volfhard.¹⁰² Glede na njegov vzdevek, "*Choczarius*" je mož, kot kaže, originalno izhajal iz Hoč.¹⁰³ Opravka imamo torej s kramarjem, se pravi malim trgovcem, ki je skrbel za lokalno trgovino, ni pa imel možnosti in najbrž predvsem ne sredstev, da bi posegel v donosnejšo trgovino na večje razdalje. Tovrstna trgovina je ostala v domeni trgovcev od drugod. To je stanje, ki se ponavlja skozi celotno srednjeveško zgodovino Maribora.¹⁰⁴

Obstaja pa ena pomembna izjema, kjer Maribor izstopa. Gre za proizvodnjo in distribucijo vina. Že prva listina iz leta 1164, v kateri je prvič omenjen

¹⁰² *Gradivo za zgodovino mesta Maribor*, 3. zvezek, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1977) (dalje: GZM III), št. 25, 1313, 26. marec.

¹⁰³ Glej tudi Mlinarič, "Maribor od začetkov", str. 156, ki v tem Volfhardu vidi prvega po imenu znanega kramarja iz Marbora.

¹⁰⁴ Prim npr. Weiss, *Das Städtewesen*, str. 113; Mlinarič, "Maribor od začetkov", str. 156.

mariborski grad, omenja tudi vinograde na grajskem griču. Od te prve omembe dalje je to dejavnost, ki pomembno zaznamuje (tako kot to velja tudi za Ptuj, Radgono in še kateri kraj) utrip mesta. O upravnih dvorih, ki jih je imela v Mariboru tako salzburška nadškofija kot tudi praktično vsi pomembnejši južnoalpski samostani, smo pisali že v drugem delu našega sprehoda skozi drugo stoletje obstoja mesta in se na tem mestu ne bi ponavljali.¹⁰⁵ Zaradi specifičnosti, ki so del gorskoprnega razmerja, ki s seboj ni prinašalo odvisnosti, so v gorsko pravna razmerja vstopali tako podložniki kot plemiči, cerkvene inštitucije in tudi meščani. Na tem mestu se bomo omejili le na odgovor na vprašanje, ali je mogoče že v tem zgodnjem obdobju obstoja mesta opaziti participacijo mariborskih meščanov pri vinogradništvu. Odgovor na to vprašanje je lahko samo pozitiven. Zopet nam priskoči na pomoč otokarski urbar (1265–1267), v katerem poseben urbar "*in Vulreichsdorf*", kjer se nahaja sedem kmetij, od katerih vsaka letno daje tri mernike pšenice, dva mernika ovsa in 30 denaričev.¹⁰⁶ Po tem mariborskem predmestju se imenuje med urbarialnimi podložniki tudi neki Henrik "*de Sancto Udalrico*", ki daje v urbar letno po pet veder vina. Ali je omenjeni Henrik lahko razumljen kot mariborski meščan, je sicer vprašljivo, je pa nedvomno, da so obrtniki, ki smo jih že obravnavali in ki posedujejo deželnoknežje gorskopravne vinograde, brez večjega dvoma meščani. Med dominikalnimi vinogradi, ki so vpisani v urbar se poleg omenjenga Henrika omenjata še dva, ki sta brez sence dvoma mariborska meščana, saj smo ju kot takšna že prepoznali in obravnavali; to sta upravnik Markvard in njegov sin *Merchlin*.¹⁰⁷ Vpis obeh pa ne pomeni, da moramo slednja šteti med deželnoknežja podložnika, saj je očitno, da je tudi na teh vinogradih veljalo gorsko pravo, ki ni s seboj avtomatično prinašalo podložniškega položaja. Med zasnovalci vinogradov namreč najdemo vpisane tudi plemiško družino Viltuških. Oba, očeta in sina, srečamo tudi med gorskopravnimi zavezanci deželnega gospoda. Skupaj z njima poleg že naštetih obrtnikov najdemo še našega starega znanca, župana Eberharda, meščana Volfharda, ki smo ga že omenili v zvezi z listinama iz leta 1274 in 1280¹⁰⁸, in Henrika iz Cvajnika, ki smo ga prav tako že opredelili kot mariborskega meščana. Morda pa se med naštetimi gorskopravnimi zavezanci skriva še kakšen Mariborčan, ki pa ga viri ne dopustijo točno locirati. Se pravi, da so bili mariborski meščani že zelo zgodaj vpeti v vinogradništvo, posedova-

¹⁰⁵ Opozorimo naj na temeljno delo, ki obravnava tematiko vinogradništva in vinske trovine na mariborskem: Jože Mlinarič, "Vinogradništvo in vinska trgovina na ožjem mariborskem območju do konca 19. stoletja", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 70=Nv35, št. 1–2 (1999), str. 11–37. Prav tako: Jože Mlinarič, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 69=Nv34, št. 1 (1998), str. 11–32.

¹⁰⁶ Dopsch, *Urbare*, str. 102.

¹⁰⁷ Prav tam, str. 112.

¹⁰⁸ GZM II, št. 29; GZM II, št. 49.

li vinograde po gorskem pravu (zelo verjetno tudi iz urbarjev gradov Maribor, Viltuš, Hompoš...) in – kot kažejo dokumenti iz naslednjega stoletja – tudi sami prihajali v posest le-teh.

Tone Ravnikar

MARIBOR IN THE 13TH CENTURY

Part 3: The City and Its Citizens

SUMMARY

In the third part of the treatise on the city of Maribor in the first century of its existence, the author focuses on the emergence and activities of the city's citizens. The first part of the treatise, he devotes to the overview of the mentioning of citizens in the documents. In doing so, he proves that in the first known document from 1190, which mentions a Maribor citizen, Ditrich is not the only citizen, but that this document probably presents a list of as many as 25 persons in whom we can identify Maribor citizens, and that we are thus looking at the first fairly complete list of the inhabitants of the city of Maribor. A further examination of the documentation uncovers that until the last quarter of the 13th century, the number of documents in which citizens of Maribor appear is very poor, and so it is difficult to form a more accurate idea of the citizenry. The only exception to this general observation are, surprisingly, individuals who can be identified as the elite of the community. Two families in particular stand out, the first being the one originating from a man named Markward, who is first (still in the first half of the 13th century) known as an official in the service of the lord of the city (and the regional prince). After that, there is probably his son and namesake, namely in the role of the city judge. Still after that, the same function is being held by his brother Rudolf as well as his eponymous son. They are followed by Markward's grandson of the same name. Apart from that, the family is particularly involved in supporting and endowing the Commandery in Melje. Markward's family also establishes family ties (by marriage) to the

contemporary family of city judges in Graz – the Wackerzils. A true bourgeois empire was being created. Not surprisingly, members of the family are also found as landowners in the wider area of central Styria as far as the Slovenian Hills. Nevertheless, none of the family members is able to cross the boundary to become a noble. They are always regularly and consistently referred to only as citizens. A similar rise and position, albeit to a lesser extent (which can be at least partly blamed on the lesser preservation of documents), we are able to identify in the family descending from Judge Eberhard, which reached its peak in the middle of the 13th century under the leadership of Eberhard I.

The analysis of the documents, which mention the city's (self-)administrative bodies, showed that already in the first century, an administrative system was formed in the city with a city judge, an assembly of councilors and a city commune, as three instances of decision-making. The documents also make it possible to identify members of the city council by name. In the case of these individuals, we notice that in the second half of the 13th century, among the clearly listed citizenry, it is possible to recognize a number of individuals, identified by the military manors that were dotted in the vicinity Maribor. So, citizens named after Cvajnik, Kamnica, Konkarn (near Kamnica), Trog are listed. It is obvious that the members of the lowest chivalry, settled in the vicinity of Maribor, sought and found their future and also personal freedom, by retreating into the city and acquiring citizenship. As (former) members of the chivalry, however, they climbed the social ladder relatively quickly.

In the last part of the treatise, the author discusses artisans and merchants in the city, who appear by name. It so turns out that in this segment the lack of documents for this earliest period is most evident. Documents from before the end of the 13th century only sporadically allow us to identify individual artisans and not a single merchant. As a source that offers the most topographical data, the so-called regional prince's land registry, created in the time of Ottokar II of Bohemia, turns out to be the best source. In this land registry, above all, among those subject to legislation concerning viticulture, large number of artisans are listed, about whom we can assume, even though the land registry is not completely unambiguous, that they are artisans from Maribor. It also allows us to recognize the first Maribor merchant / hawker by the name of Conrad.

It may be concluded that in the first century of its existence, Maribor had already travelled a path that led it to the status of the second most important city in Styria, where many a nobleman found his abode, ecclesiastical institutions, which, mainly due to the attractiveness of the wine country, established their administrative manors there, a Minorite monastery was built and, last but not least, a fully-functioning medieval city administrative structure was established.

VIRI IN LITERATURA

- CKL – *Celjska knjiga listin*, I. zvezek, ur. Dušan Kos (Celje, 1996).
- GZM I – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor, 1. zvezek*, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1975).
- GZM II – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor, 2. zvezek*, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1976).
- GZM III – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor, 3. zvezek*, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1977).
- GZM VII – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor, 7. zvezek*, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1981).
- GZM XIV – *Gradivo za zgodovino mesta Maribor, 14. zvezek*, ur. Jože Mlinarič (Maribor, 1988).
- GZS IV – *Gradivo za zgodovino Slovencev, 4. knjiga*, ur. Franc Kos (Ljubljana, 1915).
- GZS V – *Gradivo za zgodovino Slovencev, 5. knjiga*, ur. Franc Kos in Milko Kos (Ljubljana, 1928).
- UBSt II – *Urkundenbuch der Herzogthums Steiermark, Band II*, ur. Joseph von Zahn (Graz, 1879).
- UBSt III – *Urkundenbuch der Herzogthums Steiermark, Band III*, ur. Joseph von Zahn (Graz, 1903).
- UBSt IV – *Urkundenbuch der Herzogthums Steiermark, Band IV*, ur. Heinrich Appelt in Gerhard Pferschy (Graz, 1975).

.....

- Baravalle, Robert**, *Burgen und Schlösser der Steiermark* (Graz, 1995).
- Bele, Martin, Ravnikar, Tone in Hozjan, Andrej**, "Štajerski deželni zbori med letoma 1246 in 1311", *Acta Histriae* 26, št. 1 (2018), str. 27–54.
- Dopsch, Alfonz**, *Die Landesfürstliche Gesamturbare der Steiermark* (Wien/Dunaj, 1910).
- Kurt Holter**, "Geschichte von Schlierbach bis 1355", *Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines* 116, št. 1 (1971), str. 213–248.
- Kos, Dušan**, *Med gradom in mestom: Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja* (Ljubljana, 1994).
- Leskovec, Antoša**, "Mitnina in mitnice v Mariboru", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 40=Nv5, št. 1 (1969), str. 410–418.
- Mihelič, Darja**, "Pristop k razpoznavanju članov elite. Obalna mesta Slovenije v srednjem veku", v: *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alplami, Jadranom in Panonsko nižino*, ur. Janez Mlinar in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2011),

str. 148–165.

Mlinarič, Jože, "Maribor od začetkov do 18. stoletja", v: *Maribor skozi stoletja*, ur. Jože Curk, Bruno Hartman in Jože Koropec (Maribor, 1991), str. 147–194.

Mlinarič, Jože, "Mariborski mestni sodniki v srednjem veku", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 54=NV19, št. 1–2 (1983), str. 29–54.

Mlinarič, Jože, "Mariborski samostanski dvori in njihova posest do 16. stoletja", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 69=NV34, št. 1 (1998), str. 11–32.

Mlinarič, Jože, "Vinogradništvo in vinska trgovina na ožjem mariborskem območju do konca 19. stoletja", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 70=NV35, št. 1–2 (1999), str. 11–37.

Ravnikar, Tone, "Maribor v 13. stoletju. 1. del: plemstvo v Mariboru in njegovi okolici na prelomu 12. v 13. stoletje", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 1 (2020), str. 41–66.

Ravnikar, Tone, "Maribor v 13. stoletju. 2. del: cerkvene institucije v mestu in okoli njega", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 1 (2021), str. 41–72.

Štih, Peter, "Plemstva in mesta med severnim Jadranom in Panonijo v srednjem veku", v: *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino*, ur. Janez Mlinar in Bojan Balkovec (Ljubljana, 2010), str. 7–24.

Vilfan, Sergij, *Pravna zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1996).

Vnuk, Branko, "Das ehemalige Minoritenkloster in Maribor. Neue Erkenntnisse zur Mittelalterlichen Baugeschichte des Klosters und der Kirche", v: *Bauforschung und Denkmalpflege. Festschrift für Mario Schwarz*, ur. Günther Buchinger in Friedmund Hueber (Wien, 2015), str. 199–213.

Weiss, Norbert, *Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter* (Graz, 2002).

Zwitter, Fran, *Starejša kranjska mesta in meščanstvo* (Ljubljana, 1929).

Author: **RAVNIKAR Tone**

Ph.D., Assistant Professor

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History

Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor, Slovenia

Title: **MARIBOR IN THE 13TH CENTURY**

Subtitle: **Part 3: The City and Its Citizens**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 23 (2023), No. 3, pp. 611–638, 108 notes, 3 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: middle ages, 13th century, Maribor, city, citizenry, administration

Abstract: In the third part of the treatise on the city of Maribor in the first century of its existence, the author focuses on its citizens. Its first part he devotes to their mentioning in the documentation. After that, he focuses on the emergence and activity of the city's administrative bodies and consequently the development of the elite part of the citizenry. In the last part of the treatise, he discusses artisans and merchants, which are able to be identified from the preserved documentation.